

Ortaokul Öğrencilerinin Kontrol Odağı ile Problem Çözme Becerilerinin Sigaraya Yönelik Algılarına Etkisi

The Effects of Locus of Control and Problem Solving Skills of Secondary School Students on Their Smoking Perception

Yasemin SELEKOĞLU OK^{1,*}, Murat BEKTAŞ²

Özet

Amaç: Bu çalışma adölesanların kontrol odakları ile problem çözme becerilerinin çocukların sigaraya yönelik algılarına etkisini incelemektedir.

Yöntem: Tanımlayıcı kesitsel tasarımda yürütülen araştırmanın örneklemini İzmir ilindeki iki ortaokulda beş, altı, yedi ve sekizinci sınıfta öğrenim gören 1253 ortaokul öğrencisi oluşturmuştur. Çalışmanın verileri, Demografik Veri Toplama Formu, Nowicki-Strickland İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği, İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri ve Çocuk Karar Denge Ölçeği ile toplanmıştır. Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde yüzdelik hesaplamalar ve ortalama, korelasyon ve çoklu regresyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular: Adölesanların kontrol odağı düzeyleri ve problem çözme becerileri arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($p<0.01$). Sigarayı yararlı olarak algılayan adölesanların kontrol odağı puan ortalamaları yüksek ve problem çözme becerileri puan ortalamalarının düşük olduğu belirlenmiştir. Sigarayı zararlı olarak algılayan adölesanların kontrol odağı puan ortalamalarının düşük ve problem çözme becerileri puan ortalamaları yüksektir.

Sonuç: Adölesanların sigaraya yönelik yarar ve zarar algıları kontrol odağı ve problem çözme becerilerinden etkilenmektedir. Bu nedenle sigara kullanımını önlemeye yönelik geliştirilecek önleme programlarının zarar algısına daha fazla odaklanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Adölesan, iç-dış kontrol, problem çözme, sigara

Abstract

Objective: The purpose of this study is to examine the effects of adolescents' locus of control and problem-solving skills on adolescents' smoking perception.

Method: The sample of the study conducted in descriptive cross-sectional design consisted of 1253 middle school students studying in five, six, seven, and eighth grades in two secondary schools in İzmir Province. Sociodemographic Data Collection Form, Nowicki-Strickland Internal-External Locus of Control Scale, Problem Solving Inventory for Children at the Level of Primary Education and Child Decisional Balance Scale were used to collect data of this research. Percentages, Mean values, correlation, multiple regression analysis were used in order to analyze the data of the study.

Results: It was determined that a statistically significant relationship exists between the adolescents' locus of control and problem-solving skills, which is positive and at a moderate level ($p<0.01$). Adolescents who have a positive attitude towards cigarettes have a lower average score for problem-solving skills and a higher average score for the locus of control. Adolescents who have a negative attitude towards cigarettes have a lower average score for the locus of control and a higher average score for problem-solving skills.

Conclusion: Adolescents' perceptions of the pros/cons of smoking are affected by the locus of control and problem-solving skills. Therefore, For this reason, it is recommended that prevention programs to be developed to prevent smoking should focus more on the cons of perceptions of smoking.

Keywords: Adolescent, smoke, internal-eksternal locus of control, problem solving

¹Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, yaseminselekoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1605-6052

²Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, mbekta@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3327-8204

*Sorumlu Yazar

Geliş Tarihi / Received: 13.03.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 02.04.2021

GİRİŞ

Tütün salgını, anne karnındaki dönemden başlayarak yaşam boyu insan sağlığını olumsuz yönde etkileyen dünyanın karşı karşıya kaldığı en büyük halk sağlığı tehditlerinden biridir. Dünya çapında her yıl 7 milyondan fazla insan tütün ürünü kullanımı nedeniyle, 1.2 milyon insan ise tütün dumanına maruz kalma nedeniyle yaşamını yitirmektedir (World Health Organization, 2017).

Küresel tütün endüstrisinin ayakta kalması; sigara içen erişkinlerdeki ölümleri ve kendiliğinden sigara bırakanları karşılayacak yeni içicileri bulup yeni pazarlar oluşturmaya bağlıdır. Tütün endüstrisi yeni içicileri bulmak ve piyasasını genişletmek için en iyi kaynak olarak gelişmekte olan ülkelerdeki çocuk ve gençleri hedef seçmektedir (Buzgan ve ark., 2007). Dünyada sigara içen erişkinlerin %80'inin sigara içmeye 18 yaşından önce başladığı, sigara içen ergenlerin ¼'ünde sigaraya başlama yaşının 10 yaşın altında olduğu ve 2017 yılında yayınlanan küresel tütün salgını raporunda dünya çapında 13-15 yaş arasında yaklaşık 12 milyon adolesan dumanlı tütün ürünü kullandığı bildirilmektedir (Buzgan ve ark., 2007; World Health Organization, 2017). Dünyada olduğu gibi ülkemizde de adolesanların tütün ürünü kullanımı kaygı verici boyuttadır. Küresel Gençlik Tütün Araştırması 2017 verilerine göre 13-15 yaş arası adolesan erkeklerde tütün içme sıklığı 2009'dan itibaren %10.2'den %9.9'a düştüğü fakat kızlarda tütün kullanım oranının %5.3 olacak şekilde değerini koruduğu raporlarda bildirilmektedir (Küresel Gençlik Tütün Araştırması (KGTA), 2017). Ayrıca ülkemizdeki ilk kez tütün mamülü kullanma yaşı incelendiğinde ise 10 yaşın altında tütün deneme durumu %3.1 civarında iken, 10-14 yaş aralığında tütün deneme durumunun %26.3 civarında olduğu bildirilmektedir (*Türkiye İstatistik Kurumu İstatistiklerle Gençlik Youth in Statistics* 2014). Bu sonuçlar doğrultusunda yapılan tütün kontrol çalışmalarına rağmen ülkemizde adolesanların tütün ürünleri kullanımında azalış görülse de hedeflenen düzeyde olamadığı, tütün kullanım prevalansında kararlı bir düşme yaşanmadığı ve tütün içme davranışının özellikle preadölesan ve adolesan dönemde son derece risk oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu gelişim dönemlerindeki çocukların tütün ürünü deneme ve tütün ürünü kullanmaya başlamalarına neden olan birçok sosyal ve psikolojik faktör bulunmaktadır (Andrews ve ark., 2010; Özcebe, 2008; Park, 2009; So & Yeo, 2015; Tang & Loke, 2013) Literatürde tüm bu faktörlerin yanı sıra kontrol odağı ve problem çözme becerisi gibi yaşam becerileri ile ilgili kavramların özellikle adolesanların sigaraya yönelik algılarının gelişimine zemin hazırladığı, adolesanların sigara kullanmaya başlama ve içmeyi sürdürme davranışlarına neden olduğu belirtilmektedir (Bektas ve ark., 2010; Clarke ve ark., 1982; Triplett & Payne, 2004; Velicer ve ark., 1985; Vidrine ve ark., 2013; Yang ve ark., 2013).

Literatüre bakıldığında kontrol odağı iç kontrol odağı ve dış kontrol odağı olmak üzere iki boyutta temellendirilmektedir (Nowicki & Strickland, 1973; Rotter, 1975) Yapılan çalışmalarda İç kontrol odağı yüksek olan çocukların stresleri ile daha iyi baş ettikleri, stresle yeterli olarak baş edebilmeleri sayesinde sigara kullanımı gibi olumsuz davranışları daha az sergiledikleri vurgulanmaktadır. Bununla birlikte dış kontrol odaklı bireylerin ise stresleri ile yeterince baş edemedikleri ve bir baş etme yöntemi olarak sigara kullanımına yöneldikleri belirtilmektedir (Booth-Butterfield ve ark., 2000; Clarke ve ark., 1982; Dignan ve

ark., 1986; Eiser ve ark., 1989; Tabak & Akköse, 2006). Ayrıca sigarayla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde problem çözme becerisi düşük olan çocukların sigarayı daha fazla kullandıkları, sigaraya yönelik daha fazla olumlu algılara sahip oldukları görülmektedir (Triplett & Payne, 2004; Vidrine ve ark., 2013).

Literatür incelendiğinde bu kavramların, sigaraya yönelik algıları ve sigara kullanma durumlarını nasıl etkilediğinin ayrı ayrı ele alınmış olduğu görülmektedir (Abdollahi & Talib, 2014; Booth-Butterfield ve ark., 2000; Clarke ve ark., 1982; Dignan ve ark., 1986; Eiser ve ark., 1989; Golestan & Abdullah, 2015; Pikó ve ark., 2011; Sussman ve ark., 1993). Ancak sigara kullanımı etkileyen bu üç önemli kavramı birlikte ele alan çalışmalara rastlanılamamıştır. Bu nedenle bu çalışma çocukların problem çözme becerilerinin ve kontrol odaklarının sigaraya yönelik algılarına etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Türü

Araştırma, kesitsel tipte, tanımlayıcı bir araştırma olarak yapılmıştır.

Araştırmanın Örneklemi

Araştırma İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı ortaokullar arasından gelişigüzel örneklem yöntemi ile seçilen iki ortaokulda Eylül 2015- Nisan 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın Örneklem sayısının hesaplanması için G*POWER 3.0 istatistik programı kullanılmıştır. Çalışmada regresyon analizi kullanılacağı için düşük etki büyüklüğü (0.02) ve 0.05 anlamlılık düzeyi %80 güç baz alınarak hesaplanan örneklem büyüklüğü 400 olarak hesaplanmıştır. Fakat değişkenler arasındaki ilişkiyi net olarak ortaya koymak için araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden, ebeveyn onamları olan ve okuma/öğrenme güçlüğü olmayan 1253 çocuk araştırma kapsamına alınmıştır.

Veri Toplama Araçlar ve Verilerin Toplanması

Çalışmanın verileri toplanırken Demografik Veri Toplama Formu, kontrol odağı düzeylerini belirlemek için Nowicki-Strickland İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği, problem çözme becerilerini değerlendirmek için İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri ve çocukların tütüne yönelik algılarını değerlendirmek için Çocuk Karar Denge Ölçeği kullanılmıştır. Her iki okulda da veriler, ders saatinin kullanılmasına izin veren öğretmenlerin derslerinde, her sınıf için ayrı bir ders saati sürecinde (40 dakikada) ve sınıf ortamında araştırmacılar tarafından toplanmıştır.

Demografik Veri Toplama Formu

Öğrencinin yaşı, cinsiyeti, okulu, sınıfı, ailesinin ekonomik durumu, ebeveyninin eğitim durumunu, ebeveyn-kardeş sigara kullanma durumlarını, öğrencilerin sigara deneme ve kullanma durumunu, arkadaşlarının sigara kullanma durumlarını ve yakın arkadaş sigara kullanma durumlarını içeren sorulardan oluşmaktadır.

Nowicki-Strickland İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği

Kontrol Odağı Ölçeği, Nowicki ve Strickland (1973) tarafından geliştirilen 40 maddelik bir ölçektir. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenirlik çalışması Öngen (2003) tarafından yapılmış olup, ölçeğin Türkçe formu 29 maddeden oluşmaktadır. Ölçek beş alt boyuttan oluşan, 4'lü likert tipi bir ölçektir. Alt boyutlar sırasıyla "Aile ilişkileri için denetim odağı", "Başarı için denetim odağı", "Akran ilişkileri için denetim odağı", "Batıl inanç için denetim odağı" ve "Kader için denetim odağı" alt boyutlarıdır. Beş alt boyut toplam varyansın % 36.8'ini açıklamaktadır. Cronbach Alfa değerleri "Aile ilişkileri için denetim odağı" alt ölçeği için 0.74, "Başarı için denetim odağı" alt ölçeği için 0.59, "Akran ilişkileri için denetim odağı" alt ölçeği için 0.61, "Batıl inanç için denetim odağı" alt ölçeği için 0.62 ve "Kader için denetim odağı" alt ölçeği için ise 0.47'dir. Ölçeğin tamamı için Cronbach Alfa değeri 0.74'dür. Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı alt ölçeğinde (2, 14, 16, 18,20, 28, 32, 33) sekiz madde, Başarı İçin Denetim Odağı alt ölçeğinde (11, 13, 15, 19,21, 27, 29, 37) sekiz madde, Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı alt ölçeğinde (3, 4, 25, 26, 31, 34, 36) yedi madde, Batıl İnanç İçin Denetim Odağı alt ölçeğinde (35,38) iki madde, Kader İçin Denetim Odağı alt ölçeğinde ise dört madde (6, 8, 12, 40) bulunmaktadır. Ölçek maddeleri Kesinlikle katılıyorum (1), Katılıyorum (2), Katılmıyorum (3) ve Kesinlikle katılmıyorum (4) şeklinde puanlanmaktadır. Ölçeğin tamamı için en az 29 en fazla 126 puan alınabilmektedir. Madde 2, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21, 23, 25, 27, 29, 33, 34, 37, 39.maddeleri tersten puanlanmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan bireyin içten denetimli olduğunu, düşük puan ise dıştan denetimli olduğunu göstermektedir (Nowicki & Strickland, 1973; Öngen, 2003).

İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri(PÇE)

Problem Çözme Envanteri, Serin, Bulut Serin ve Saygılı (2010) tarafından geliştirilen, ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri konusunda kendini algılayışını değerlendiren bir ölçektir. Ölçek 24 madde ve üç alt boyuttan oluşan beşli likert tipi bir ölçektir. Ölçek alt boyutları sırasıyla "Problem Çözme Becerisine Güven", "Öz Denetim" ve "Kaçınma" alt boyutlarıdır. Ölçeğin toplam Cronbach Alfa değeri 0.80, Problem Çözme Becerisine Güven alt boyutu için 0.85, Öz Denetim alt boyutu için 0.78, Kaçınma alt boyutu için 0.66'dır. Problem Çözme Becerisine Güven alt ölçeğinde (1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21, 23) on iki madde, Öz Denetim alt ölçeğinde (2, 4, 6, 8, 10, 12, 14) yedi madde, Kaçınma alt ölçeğinde (16, 18, 20, 22, 24) beş madde bulunmaktadır. Ölçek 1-5 arası "Hiçbir zaman böyle davranmam (1), "Ender olarak böyle davranırım (2)", "Arada sırada böyle davranırım (3)", "Sık sık böyle davranırım (4)", "Her zaman böyle davranırım (5)" şeklinde puanlanmaktadır. Öz Denetim alt boyutundaki maddelerin (2, 4, 6, 8, 10, 12, 14) tamamı olumsuz olduğundan hesaplama sırasında ters çevrilmekte olup, Kaçınma alt boyutundaki maddelerin de tamamı (16, 18, 20, 22, 24) olumsuz olduğundan hesaplama sırasında ölçek maddeleri ters çevrilmektedir. Ölçeğin tamamı için en az 24, en fazla 120 puan alınabilmektedir. Ölçekten alınan toplam puanların yüksekliği, bireylerin problem çözme konusunda kendini yeterli algıladığını göstermektedir (Serin ve ark., 2010).

Çocuk Karar Denge Ölçeği (ÇKDÖ)

Çocuk Karar Denge Ölçeği, 1998 yılında Pallonen, Prochaska, Velicer, Prokhorov ve Smith tarafından

çocukların sigaranın zararları ve yararları hakkındaki algılarını değerlendirmeye yönelik geliştirilmiş 12 maddelik bir ölçektir. Türk kültüründe ölçeğin geçerlilik/ güvenirliliği Bektaş, Öztürk ve Armstrong (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek altı (6) maddelik yarar ve altı (6) maddelik zarar alt boyutlarından oluşmaktadır. Ölçeğin yarar alt boyutu için Cronbach alfa güvenirlik katsayısı 0.74, zarar alt boyutu için 0.78 ve ölçeğin toplam Cronbach Alfa değeri 0.70 dir. Her bir faktör tarafından açıklanan toplam varyans yarar alt boyutu için %22 ve zarar alt boyutu için %28’dir. Ölçek 1 ile 5 arasında puanlanan likert tipi bir ölçektir. Alt boyutlarının puanları 6–30 arasında değişmektedir. Alt ölçeklerden yarar alt ölçeği puan ortalamasının yüksek olması sigara içmenin yararları ile ilgili güçlü algılara sahip olduğunu, zarar alt ölçeği puan ortalamasının yüksek olması sigara içmenin zararları ile ilgili güçlü algılara sahip olduğunu göstermektedir (Bektaş ve ark., 2010; Velicer ve ark., 1985).

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırma yapılmadan önce araştırmada kullanılan ölçek sahiplerinden e-posta yoluyla izinler alınmıştır. Araştırmanın yapılabilmesi için Dokuz Eylül Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu’ndan 26.10.2015 tarih ve 2214-GOA protokol numaralı 2015/24-28 karar numaralı izin alınmıştır. Araştırmanın yürütüleceği ortaokullar için İzmir il Milli Eğitim Müdürlüğü’nden yazılı izin alınmıştır. Ayrıca çocukların araştırmaya katılabilmesi için ebeveynlerinden yazılı onam formu ve çocuklardan sözel onamları alınmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Demografik verilerin değerlendirilmesinde yüzdelik hesaplamalar ve ortalama; öğrencilerin kontrol odağı ve problem çözme beceri düzeylerine göre sigaraya yönelik algılarının karşılaştırılmasında t-testi; kontrol odağı, problem çözme becerileri ve sigaraya yönelik algı puan ortalamaları arasındaki ilişkiyi belirlemek için pearson korelasyon analizi; kontrol odağı ve problem çözme becerisinin sigaraya yönelik algıları yordama durumu için regresyon analizi kullanılmıştır. Ayrıca regresyon modellemesine bu değişkenlerin girip girmediğini belirlemek için çoklu doğrusal bağıntı testi (multicollinearity test for regression) kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi 0.05 olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Çalışmaya katılan öğrencilerin %46.5’i kız, %53.5’i ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma örneklemine alınan adölesanların yaş ortalaması 12.26 ± 1.19 olarak bulunmuştur. Öğrencilerin %20.8’i (n=260) 5. sınıfta, %23.4’ü (n=294) 6. Sınıfta, %26.0 (n=326) 7. Sınıfta ve %29.8’i (n=373) 8. sınıfta öğrenim gördüğü saptanmıştır. Araştırmaya katılan adölesanların annelerinin %40’ının lise ve babaların ise %42.1’inin lise mezunu olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin %3.8’i (n:47) gelir durumlarını düşük, %83.6’sı (n:1047) orta, %12.6’sı (n:159) yüksek olarak belirtmiştir.

Araştırma kapsamına alınan adölesanların annelerinin %41.3’ünün (n:517), babalarının %52.9’unun (n:663) ve kardeşlerinin %11.3’nün (n:141) sigara içtiği saptanmıştır. Öğrencilerin %6,5’nin (n:82) sigara

kullanmayı denediği belirlenmiştir. Öğrencilerin %18.5'i (n:232) arkadaşlarının sigara içtiğini ve %7.5'i (n:94) yakın arkadaşlarının sigara içtiklerini belirtmiştir. Öğrencilerin ise %6.1'inin (n:76) sigara kullandığı, %93.9'nun (n:1177) sigara kullanmadığı belirlenmiştir. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin %3.3'ünün (n:41) sigarayı yararlı algıladıkları, %96.7'sinin (n: 1212) sigarayı zararlı algıladıkları saptanmıştır.

Tablo 1. Çocukların Sigara İçme Durumlarına Göre Kontrol Odağı ve Problem Çözme Beceri Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Sigara	Ölçek Puanları			
	Kontrol Odağı		Problem Çözme	
	n	X $\pm$ SS	n	X $\pm$ SS
İçen	69	78.20 $\pm$ 14.32	76	74.94 $\pm$ 17.09
İçmeyen	1012	86.83 $\pm$ 10.37	1066	90.46 $\pm$ 15.58
t	4.914		8.333	
p	0.000		0.000	

Öğrencilerin kontrol odağı düzeyi ve problem çözme becerileri puan ortalamalarının sigara içme durumlarına göre karşılaştırılması Tablo 1'de sunulmuştur. Kontrol odağı ölçeği puan ortalamalarının sigara içmeyen adölesanlarda (86.83 $\pm$ 10.37), sigara içen adölesanlardan (78.20 $\pm$ 14.32) daha yüksek olduğu ve istatistiksel olarak gruplar arası ileri düzeyde anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. (p<0.01; Tablo 1). Problem çözme beceri puan ortalamalarının sigara içmeyen adölesanlarda (90.46 $\pm$ 15.58), sigara içen adölesanlardan (74.94 $\pm$ 17.09) daha yüksek olduğu ve istatistiksel olarak gruplar arasında ileri düzeyde anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir (p<0.01; Tablo 1).

Tablo 2. Çocukların Sigaraya Yönelik Algılarına Göre Kontrol Odaklarının ve Problem Çözme Becerilerinin Karşılaştırılması

Sigaraya Yönelik Algı	Ölçek Puanları			
	Kontrol Odağı		Problem Çözme	
	n	X $\pm$ SS	n	X $\pm$ SS
Yararlı Algılayanlar	40	63.87 $\pm$ 22.47	41	61.43 $\pm$ 24.95
Zararlı Algılayanlar	973	87.16 $\pm$ 9.16	1066	90.61 $\pm$ 14.62
t	14.418		7.436	
p	0.000		0.000	

Tablo 2'de sigara yarar-zarar algılarına göre adölesanların kontrol odağı ve problem çözme becerileri ölçekleri puan ortalamaları karşılaştırılmıştır. Sigarayı zararlı olarak algılayan adölesanların kontrol odağı ölçeği puan ortalamaları (87.16 $\pm$ 9.16), sigarayı yararlı algılayan adölesanların kontrol odağı ölçeği puan ortalamalarından (63.87 $\pm$ 22.47) yüksek olduğu ve gruplar arasında bu farkın ileri düzeyde anlamlı olduğu belirlenmiştir (p<0.01; Tablo 2). Sigarayı zararlı algılayan adölesanların ise problem çözme becerisi ölçeği puan ortalamaları (90.61 $\pm$ 14.62) sigarayı yararlı algılayan adölesanların problem çözme becerisi puan ortalamalarından (61.43 $\pm$ 24.95) yüksek olduğu bulunmuştur (Tablo 2). Sigarayı yararlı olarak algılayan

çocukların problem çözme puan ortalamaları ile sigarayı zararlı olarak algılayan çocukların puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı bir fark saptanmıştır ($p<0.01$; Tablo 2).

Tablo 3. Değişkenler Arasındaki İlişki

Değişkenler	1	2	3	4
1. Sigara Yarar Algısı	1.00			
2. Sigara Zarar Algısı	-0.414*	1.00		
3. Kontrol Odağı	-0.351*	0.214*	1.00	
4. Problem Çözme	-0.371*	0.212*	0.631*	1.00

* Korelasyonlar 0.001 düzeyinde anlamlı

Tablo 3’te tüm değişkenlerin birbirleri ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Adölesanların kontrol odakları ile problem çözme becerileri arasında pozitif yönde orta büyüklükte anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($r=0.63$, $p<0.001$; Tablo 3). Öğrencilerin sigara yarar algıları ile zarar algıları ($r=-0.41$), kontrol odağı ($r=-0.35$) ve problem çözme becerileri ($r=-0.37$) arasında negatif yönde zayıf büyüklükte anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($p<0.001$; Tablo 3). Ayrıca öğrencilerin sigara zarar algıları ile kontrol odağı ($r=0.21$), problem çözme becerileri ($r=0.21$) arasında pozitif yönde zayıf büyüklükte anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p<0.001$; Tablo 3).

Tablo 4 ve 5’te adölesanların kontrol odaklarının ve problem çözme becerilerinin sigaraya yönelik yarar ve zarar algılarını yordama durumları sırayla ele alınmıştır. Hem yarar hem de zarar algısını yordamada üç model oluşturulmuştur. Birinci modelde kontrol odağı, ikinci modelde problem çözme becerileri ve üçüncü modelde adölesanların kontrol odağı ve problem çözme becerileri puan ortalamaları yer almaktadır. Model değerlendirilmesinde çoklu regresyon analizi kullanılmıştır.

Tablo 4. Çocukların Kontrol Odaklarının ve Problem Çözme Becerilerinin Sigaraya Yönelik Yarar Algılarını Yordama Durumu

	Model 1	Model 2	Model 3
	β	β	β
Kontrol Odağı	-0.351*		-0.194*
Problem Çözme		-0.371*	-0.250*
R	0.351	0.371	0.402
R ²	0.123	0.138	0.161
Adjusted R	0.122	0.137	0.160
F	144.226	173.656	92.103
p	0.000	0.000	0.000

* $p<0.001$ düzeyinde anlamlı

Tablo 4’te adölesanların kontrol odaklarının ve problem çözme becerilerinin sigaraya yönelik yarar algılarını yordama durumu verilmiştir. Birinci modelde kontrol odağı değişkeninin sigarayı yararlı algılama durumunun %12,3’ünü açıkladığı ve kontrol odağı ile sigaraya yönelik yarar algısı arasında ters yönde bir

ilişki olduğu saptanmıştır ($\beta=-0.351$). İkinci modelde problem çözme beceri puan ortalamalarının adölesanların sigarayı yararlı algılama durumunun %13.8'ini açıkladığı belirlenmiştir. Bu modelde problem çözme becerisi ile sigaraya yönelik yarar algısı arasında ters yönde bir ilişki saptanmıştır ($\beta=-0.371$). Üçüncü modelde kontrol odağı ve problem çözme beceri puan ortalamalarının sigarayı yararlı algılama durumunun %16.1'ini açıklamıştır. Bu modelde sigaraya yönelik yarar algısını en fazla etkileyen değişkenler sırasıyla problem çözme becerisi ($\beta=-0.250$) ve kontrol odağı ($\beta=-0.194$) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. Adölesanların Kontrol Odaklarının ve Problem Çözme Becerilerinin Sigaraya Yönelik Zarar Algılarını Yordama Durumu

	Model 1	Model 2	Model 3
	β	β	β
Kontrol Odağı	0.214*		0.125*
Problem Çözme		0.212*	0.132*
R	0.214	0.212	0.232
R ²	0.046	0.045	0.054
Adjusted R	0.045	0.044	0.052
F	51.048	52.950	28.001
p	0.000	0.000	0.000

* $p < 0.001$ düzeyinde anlamlı

Tablo 5'te ise adölesanların kontrol odaklarının ve problem çözme becerilerinin sigaraya yönelik zarar algılarını yordama durumu verilmiştir. Birinci modelde kontrol odağı değişkeninin sigarayı zararlı algılama durumunun %4.6'sını açıkladığı ve kontrol odağı ile sigaraya yönelik zarar algısı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır ($\beta=0.214$). İkinci modelde problem çözme beceri puan ortalamalarının adölesanların sigarayı zararlı algılama durumunun %4.5'ini açıkladığı belirlenmiştir. Bu modelde problem çözme becerisi ile sigaraya yönelik zarar algısı arasında pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır ($\beta=0.212$). Üçüncü modelde çocukların kontrol odağı ve problem çözme beceri puan ortalamaları sigarayı zararlı algılama durumunun %5.4'ünü açıklamıştır. Bu modelde sigaraya yönelik zarar algısını en fazla etkileyen değişkenler sırasıyla problem çözme becerisi ($\beta=0.132$) ve kontrol odağı ($\beta=0.125$) olduğu bulunmuştur.

TARTIŞMA

Bu çalışmada çocukların kontrol odağı ve problem çözme becerilerinin sigaraya yönelik yarar-zarar algılarını etkileme durumları tartışılmıştır.

Bu çalışmada sigara içmeyen, sigarayı zararlı algılayan adölesanların kontrol odağı puan ortalamalarının yüksek olduğu bulunmuştur (Tablo 1, Tablo 2). Çocukların kontrol odakları ile sigara yarar algıları arasında negatif yönde zayıf büyüklükte ($r=-0.35$, $p<0.001$), sigara zarar algısı ile pozitif yönde zayıf büyüklükte anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($r=0.21$, $p<0.001$) (Tablo 3). Kontrol odağı düzeyinin adölesanların sigarayı yararlı algılama durumunun %12.3'ünü (Tablo 4-Model 1) ve sigarayı zararlı algılama durumunun

%4.6'sını (Tablo 5-Model 1) açıkladığı bulunmuştur. Bu sonuçlar kontrol odağı puanları yüksek, iç kontrol odaklı adölesanların sigaraya yönelik daha az olumlu algılar geliştirdiklerini, sigaraya yönelik olumlu algıların gelişiminde kontrol odağı kavramının önemini ortaya koymaktadır. Araştırma sonucu literatür ile uyumlu bulunurken, Booth-Butterfield ve arkadaşlarının (2000) 12-19 yaş arasındaki 112 adölesan ile yapmış olduğu çalışmada sigara içme ile sağlık kontrol odağı arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve tütün kullanan adölesanların iç kontrol odağı puanlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar, tütün kullanan ergenlerin, kullanmayanlara göre hayatlarının kontrolünü daha az hissettiklerini, şansın sağlıklarında daha büyük bir rol oynadığına inandıklarını göstermektedir (Booth-Butterfield ve ark., 2000). Yine Eiser ve arkadaşlarının (1989) yaptıkları çalışmada, sağlık kontrol odağı puanı yüksek olan çocukların daha az sigara içtiği, iç kontrol odaklılığın sigara içme durumunun %7.2'sini açıkladığı saptanmıştır (Eiser ve ark., 1989). Tabak ve Akköse'nin (2006) 192 adölesan ile yaptığı çalışmada, kontrol odağına yönelik verilen eğitimin öğrencilerin iç denetim odağı algılarını yükselttiği, iç kontrol odağı yükselen öğrencilerin sağlık konusunda daha fazla sorumluluk aldıkları ve sigara - madde kullanımı gibi riskli davranışlardan daha fazla uzak durdukları belirlenmiştir (Tabak & Akköse, 2006). Bu çalışma sonucu ile literatürdeki bilgiler uyumluluk göstermektedir.

Ayrıca literatürde, adölesanların sigara kullanımına yönelme ve sigaraya yönelik olumlu algılarının gelişimi üzerinde kontrol odağının kavramının etkisi incelenirken Banduranin görüşlerine yer verilmektedir. Bandura (1998), iç kontrol odaklı bireylerin özyeterliliklerinin yüksek olduğu, davranışları üzerinde kendi denetimlerinin daha fazla olduğuna inandıkları, bu kişilerin stresleri ile daha fazla baş edebildikleri, problem çözme becerilerinin daha iyi olduğu bu nedenle de iç kontrol odaklı bireylerin sigara kullanımı gibi olumsuz sağlık davranışlarını daha az sergilediklerini vurgulamaktadır (Bandura, 1986, 1998). Bu çalışma bulguları, Bandura'nın (1986, 1998) Sosyal Bilişsel Öğrenme teorisindeki savlarla da uyumluluk göstermektedir.

Araştırmada sigara içmeyen çocukların problem çözme beceri ölçeği puan ortalamalarının sigara içenlere göre daha yüksek olduğu (Tablo 1) ve sigarayı zararlı algılayan çocukların problem çözme beceri puan ortalamalarının sigarayı yararlı algılayanlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Tablo 2). Çocukların sigara yarar algısı ile problem çözme becerileri arasında negatif yönde zayıf büyüklükte bir ilişki bulunurken ($r=-0.37$, $p<0.001$), sigara zarar algısı ile problem çözme becerileri arasında pozitif yönde zayıf büyüklükte anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=0.21$, $p<0.001$) (Tablo 3). Problem çözme beceri ölçeği puan ortalamalarının çocukların sigarayı yararlı algılama durumunun %13.8'ini (Tablo 4-Model 2) açıkladığı ve problem çözme beceri ölçeği puan ortalamalarının çocukların sigarayı zararlı algılama durumunun ise %4.5'ini (Tablo 5-Model 1) açıkladığı bulunmuştur. Bu sonuçlara göre problem çözme becerisi yüksek olan adölesanların sigaraya yönelik daha olumsuz algılar geliştirdikleri sigara kullanımına yatkınlıklarının azaldığı söylenebilir. Abdullahi ve Talib'in 2012 yılında 550 adölesan ile gerçekleştirdiği ve problem çözme becerisi ve problemler karşısında dayanıklılık durumlarının adölesanların sigaraya yönelik tutumlarına etkisini inceledikleri çalışmada problemlere karşı dayanıklı olan, etkili bir şekilde problemlerini çözebilen çocukların sigaraya

yönelik olumlu tutumlarının daha düşük olduğu, yaşanan stres verici olaylar karşısında etkili problem çözebilen adölesanların problemler karşısında dayanıklılığının geliştiği, bu adölesanlarda sigaraya yönelik olumlu algıların daha az olduğu saptanmıştır. Ayrıca problem çözme becerileri altında ele alınan alt boyutlardan yaşanan güçlük, problem çözmeye yönelik özgüven, kaçınmacı yaklaşım stili ve kişisel kontrol stili adölesanların sigaraya yönelik olumlu algılarının %39'unu açıkladığı bulunmuştur (Abdollahi & Talib, 2014). Bu araştırma sonuçlarının Abdullahi ve Talib'in (2014) çalışma bulgularıyla uyumluluk gösterdiği görülmektedir. Yine literatürde ergenlerde problem çözme becerilerini etkileyen faktörlerin incelendiği çalışmalarda, sigara kullanan adölesanların problem çözme becerilerinin daha düşük olduğu, iyi problem çözebilen çocukların hem sigara hem de alkol kullanımının daha düşük olduğu belirtilmektedir (Triplett & Payne, 2004; Vidrine ve ark., 2013; Yang ve ark., 2013; Yıldırım ve ark., 2011). Bu çalışma sonuçlarının yukarıdaki literatür bulguları ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada yer alan kontrol odağı ve problem çözme becerileri değişkeleri birlikte ele alındığında, bu iki değişkenin adölesanların sigaraya yönelik yarar algılarının %16.1'ini (Tablo 4-Model 3) ve zarar algılarının %5.4'unu açıkladığı bulunmuştur (Tablo 5-Model 3). Araştırmaya göre bu iki faktör, adölesanların sigaraya yönelik yarar ve zarar algılarını düşük düzeyde açıklamıştır. Bu açıklama oranının kısmen düşük olmasının nedeninin adölesanlarda birçok faktörün sigaraya yönelik yarar-zarar algısını etkilemesi nedeniyle olduğu düşünülmektedir. Ancak tüm faktörler içinde her iki faktörün birlikte yüksek düzeyde açıklama oranına sahip olduğu söylenebilir. Literatür incelendiğinde ise hem iç kontrol odaklılığın hem de yüksek düzeyde problem çözme becerisinin çocukların sigaraya yönelik algılarını etkilediği, iç kontrol odaklı ve iyi problem çözebilen çocukların daha az sigara kullandıkları, sigaraya yönelik düşük yarar ve yüksek zarar algısına sahip oldukları vurgulanmaktadır (Abdollahi & Talib, 2014; Booth-Butterfield ve ark., 2000; Clarke ve ark., 1982; Dignan ve ark., 1986; Eiser ve ark., 1989; Golestan & Abdullah, 2015; Pikó ve ark., 2011; Sussman ve ark., 1993; Tabak & Akköse, 2006; Triplett & Payne, 2004; Vidrine ve ark., 2013; Yıldırım ve ark., 2011). Bu çalışma bulguları ise literatürle benzerlik göstermektedir.

Tablo 4 ve Tablo 5 karşılaştırıldığında, bu iki değişken çocukların sigaraya yönelik yarar algılarını daha çok etkilerken, zarar algılarını etkileme düzeyi daha düşük kaldığı görülmüştür.

SONUÇ

Araştırmanın sonucunda, kontrol odağı ve problem çözme becerilerinin adölesanların sigara kullanma ve sigara içmeye yönelik olumlu ve olumsuz algılar geliştirmesinde etkili olduğu görülmektedir. Kontrol odağı yüksek olan çocukların sigaraya yönelik yarar algılarının düşük, zarar algılarının ise yüksek olduğu bulunmuştur. Problem çözme becerileri yüksek olan çocukların sigaraya yönelik yarar algılarının düşük, zarar algılarının ise yüksek olduğu bulunmuştur. Bulunan sonuçlar ışığında, adölesan çağına yönelik geliştirilecek sigara kullanımını önleme programlarında kontrol odağı ve problem çözme becerileri kavramlarına yer verilmesi ve bu konuları temel alan girişimsel çalışmaların planlanması önerilir. Ayrıca adölesan tütün önleme programlarının zarar algısına daha fazla odaklanması ve tüm bu sonuçların genellenebilmesi için araştırmanın

Türkiye’deki farklı bölgelerden adölesanlar alınarak tekrarlanması faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abdollahi, A., & Talib, M. A. (2014). Hardiness and problem-solving skills as preventive factors against smoking among adolescents. *Asian Social Science*, 10(8), 165-173. <https://doi.org/10.5539/ass.v10n8p165>
- Andrews, J. A., Hampson, S. E., Greenwald, A. G., Gordon, J., & Widdop, C. (2010). Using the Implicit Association Test to assess children's implicit attitudes toward smoking. *Journal of Applied Social Psychology*, 40(9), 2387-2406.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice-Hall, Inc.
- Bandura, A. (1998). Health promotion from the perspective of social cognitive theory. *Psychology & Health*, 13(4), 623-649. <https://doi.org/10.1080/08870449808407422>
- Bektas, M., Öztürk, C., & Armstrong, M. (2010). Psychometric properties of a translated decisional balance scale for assessing and predicting children’s smoking status. *Anadolu Psikiyatri Derg*, 11, 327-334.
- Booth-Butterfield, M., Anderson, R. H., & Booth-Butterfield, S. (2000). Adolescents' use of tobacco, health locus of control, and self-monitoring. *Health Communication*, 12(2), 137-148. https://doi.org/10.1207/S15327027HC1202_2
- Buzgan, T., Çom, S., Irmak, H., Baykan, H., Aydın, E., & Taner, S. (2007). Mpower tütün salgınıni kontrol etmeye yönelik politika paketi. *Sağlık Bakanlığı-Dünya Sağlık Örgütü, Ankara*.
- Clarke, J. H., MacPherson, B. V., & Holmes, D. R. (1982). Cigarette smoking and external locus of control among young adolescents. *J Health Soc Behav*, 23(3), 253-259.
- Dignan, M., Block, G., Steckler, A., Howard, G., & Cosby, M. (1986). Locus of control and smokeless tobacco use among adolescents. *Adolescence*, 21(82), 377-381.
- Eiser, J. R., Eiser, C., Gammage, P., & Morgan, M. (1989). Health locus of control and health beliefs in relation to adolescent smoking. *Br J Addict*, 84(9), 1059-1065. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.1989.tb00789.x>
- Golestan, S., & Abdullah, H. B. (2015). The moderating effects of self-efficacy on the relationship between stress and cigarette smoking behavior among adolescents in Kerman, Iran. *Asian Culture and History*, 7(1), 130-140. <https://doi.org/10.5539/ach.v7n1p130>
- Küresel Gençlik Tütün Araştırması (KGTA). (2017). https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/tutun-mucadele-bagimlilik-db/duyurular/KGTA-2017_pdf
- Nowicki, S., & Strickland, B. R. (1973). A locus of control scale for children. *Journal of consulting and clinical psychology*, 40(1), 148-154. <https://doi.org/10.1037/h0033978>
- Öngen, D. (2003). Denetim Odağı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 35(35), 436-447.
- Özcebe, H. (2008). *Gençlik ve Sigara*. T.C. Sağlık Bakanlığı.
- Park, S. (2009). Smoking behavior and predictors of smoking initiation in childhood and early adolescence. *Journal of Korean Academy of Nursing*, 39(3), 376-385. <https://doi.org/10.4040/jkan.2009.39.3.376>
- Pikó, B., Kovács, E., & Kriston, P. (2011). [The significance of the relationship between external/internal locus of control and adolescent substance use in behavioral medicine]. *Orv Hetil*, 152(9), 331-337. <https://doi.org/10.1556/oh.2011.29048> (A belső/külső kontroll és a serdülőkori szerfogyasztás összefüggésének jelentősége a magatartás-orvoslásban.)
- Rotter, J. B. (1975). Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. *Journal of consulting and clinical psychology*, 43(1), 56-67. <https://doi.org/10.1037/h0076301>
- Serin, O., Serin Bulut, N., & Saygılı, G. (2010). İlköğretim düzeyindeki çocuklar için problem çözme envanteri'nin (ÇPÇE) geliştirilmesi. *İlköğretim Online (elektronik)*, 9(2), 446-458.
- So, E. S., & Yeo, J. Y. (2015). Factors Associated with early smoking initiation among Korean adolescents. *Asian Nurs Res (Korean*

- Soc Nurs Sci*, 9(2), 115-119. <https://doi.org/10.1016/j.anr.2015.05.002>
- Sussman, S., Brannon, B. R., Dent, C. W., Hansen, W. B., Johnson, C. A., & Flay, B. R. (1993). Relations of coping effort, coping strategies, perceived stress, and cigarette smoking among adolescents. *Int J Addict*, 28(7), 599-612. <https://doi.org/10.3109/10826089309039651>
- Tabak, R. S., & Akköse, K. (2006). Ergenlerin sağlık denetim odağı algılama düzeyleri ve sağlık davranışlarına etkileri. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 5(2), 118-130.
- Tang, S. M., & Loke, A. Y. (2013). Smoking initiation and personal characteristics of secondary students in Hong Kong. *J Adv Nurs*, 69(7), 1595-1606. <https://doi.org/10.1111/jan.12019>
- Triplett, R., & Payne, B. (2004). Problem solving as reinforcement in adolescent drug use: Implications for theory and policy. *Journal of Criminal Justice*, 32(6), 617-630. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2004.08.012>
- Türkiye İstatistik Kurumu İstatistiklerle Gençlik Youth in Statistics (2014). TÜİK. https://tuikweb.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=251
- Velicer, W. F., DiClemente, C. C., Prochaska, J. O., & Brandenburg, N. (1985). Decisional balance measure for assessing and predicting smoking status. *J Pers Soc Psychol*, 48(5), 1279-1289. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.48.5.1279>
- Vidrine, J. I., Reitzel, L. R., Figueroa, P. Y., Velasquez, M. M., Mazas, C. A., Cinciripini, P. M., & Wetter, D. W. (2013). Motivation and problem solving (MAPS): Motivationally based skills training for treating substance use. *Cognitive and Behavioral Practice*, 20(4), 501-516. <https://doi.org/10.1016/j.cbpra.2011.11.001>
- Yang, F., Cheng, W. J., Ho, M.-H. R., & Pooh, K. (2013). Psychosocial correlates of cigarette smoking among Asian American and Pacific Islander adolescents. *Addictive Behaviors*, 38(4), 1890-1893. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2012.12.012>
- Yıldırım, A., Hacıhasanoğlu, R., Karakurt, P., & Türkleş, S. (2011). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri ve etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 905-921.
- World Health Organization (2017). *WHO report on the global tobacco epidemic, 2017: Monitoring tobacco use and prevention policies*. World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/255874>